

MARIA ELŻBIETA KEMPA

Maria Elżbieta Zakrzewska (1829–1902) — pionier kobiecej służby zdrowia w USA. 110 rocznica śmierci

Marie Elizabeth Zakrzewska (1829–1902) — a Pioneer of Women's Health Care in America. 110th Anniversary

Zakład Historii Medycyny i Farmacji, Katedra Nauk Społecznych Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach

Streszczenie

Maria Zakrzewska, lekarka polskiego pochodzenia, była pionierem kobiecej służby zdrowia w Stanach Zjednoczonych. Ukończyła szkołę dla położnych w Berlinie. Po wyjeździe w 1852 roku do Ameryki studiowała medycynę na Wydziale Lekarskim Western Reserve w Cleveland. Założony przez nią w Bostonie Nowoangielski Szpital dla Kobiet i Dzieci, któremu poświęciła 40 lat życia, umożliwiał lekarkom odbycie szkolenia i praktyki, a pacjentkom korzystanie z pomocy lekarzy ich własnej płci. Była to jedna z najważniejszych instytucji medycznych dla kobiet w XIX wieku.

Słowa kluczowe: historia medycyny, edukacja, służba zdrowia w USA, kobiety w medycynie

Abstract

Marie Zakrzewska, a physician of Polish descent, was a pioneer of women's health care in the USA. She graduated from the School for Midwives in Berlin and the Western Reserve College of Medicine in Cleveland. In 1857 she founded the first hospital for women in America and in 1869 another in Boston, which she ran for 40 years. Marie Zakrzewska was the first one to train black women as nurses.

Key words: history of medicine, education, health care, a women in medicine

W historii medycyny XIX wieku lekarką polskiego pochodzenia, która odegrała znaczącą rolę w życiu publicznym Stanów Zjednoczonych, była Maria Elżbieta Zakrzewska (1829–1902) — pionierka kobiecej służby zdrowia.

W 1862 roku jako doświadczona położna i jedna z pierwszych lekarek Maria Elżbieta Zakrzewska założyła w Bostonie pierwszy Nowoangielski Szpital dla Kobiet i Dzieci [1, 2]. Szpital stał się dla lekarek miejscem szkolenia i praktyk, a pacjentkom niósł pomoc lekarzy ich własnej płci. Początkowo liczył tylko kilka łóżek. W ciągu 40 lat szpital pod kierunkiem M. Zakrzewskiej rozwinął

się i stał się jedną z najważniejszych instytucji medycznych dla kobiet w XIX wieku. W pierwszych latach istnienia szpitala pracowały w nim m.in.: dr Emma Call, Elizabeth Keller, Emily i Augusta Pope oraz zarządzająca z Zakrzewską szpitalem Ednah Dow Cheney. W podjętym pionierskim dziele wspierały ją ówczesne działaczki z ruchu na rzecz kobiet: Mary Livermore, Julia Ward Howe, Sarah i Angelina Grimke i Lucy Stone.

M. Zakrzewska była jedną z pierwszych członkini Klubu Kobiet, popierała wysiłki zmierzające do uzyskania praw wyborczych przez kobiety, udział kobiet w medycy-

nie, a także działała społecznie na rzecz zniesienia niewolnictwa. Sprzymierzeńcami idei Zakrzewskiej byli również niektórzy mężczyźni: Henry F. Blackwell, Wiliam Lloyd Garrison, Frederick May oraz pastor Charles G. Ames [3].

W ubiegłym roku minęło 110 lat od śmierci Marii E. Zakrzewskiej, stąd okazja, by przypomnieć jej życie zawodowe i zasługi.

Maria Elżbieta Zakrzewska urodziła się dn. 6 października 1829 r. w Berlinie jako najstarsza z sześciorga dzieci Martina Ludwiga Zakrzewskiego, oficera pruskiej armii i potomka arystokratycznego rodu, oraz Frederiki C.W. Urban. Familia Zakrzewskich była w Polsce znaną rodziną republikańską, której ziemie po utracie pozycji i majątku znalazły się pod koniec XVIII wieku pod zaborem rosyjskim. Chociaż najbliżsi Zakrzewskiej nie dążyli do odzyskania posiadłości przodków i nie powrócili do Polski, ona zawsze przyznawała się do polskiego pochodzenia [4]. Poglądy polityczne Maria przejęła od ojca, który był wolnomyślicielem, a po rodzinie matki zainteresowania medycyną (babcia była weterynarzem, matka położną) [5].

Już od wczesnego dzieciństwa utożsamiała się z rolą lekarza. Podczas zabaw z lalkami wykazywała się szczególną opieką pielęgniarską i lekarską. W czasie nauki szkolnej różniła się od dziewcząt w jej wieku. Chociaż była dobrą uczennicą, doznała samotności pozbawiona bliskich przyjaciół. Przyczyną dezaprobaty i izolacji od rówieśników było odrzucenie przez nią tradycji, niepopularne poglądy i silna więź, jaka łączyła ją ze starszym o 20 lat nauczycielem. Jego śmierć, z powodu suchot, była dla niej wielkim ciosem.

Zainteresowanie medycyną pojawiło się, gdy M. Zakrzewska jako 9-letnie dziecko zetknęła się z chorobą. Towarzysząc swemu niewidomemu kuzynowi, spędziła rok w szpitalu okulistycznym. Będąc świadkiem niedociągnięć i niesprawiedliwości w opiece medycznej, zapragnęła w przyszłości zostać siostrą przełożoną, aby nie dopuścić do podobnych uchybień.

Duży wpływ na jej dalsze życie wywarł lekarz, pod którego opieką leczyła infekcję oka. Zachęcił ją, by towarzyszyła mu podczas obchodów w szpitalu. Po wyleczeniu wzroku lekarz podarował jej dwie książki: jedną o historii położnictwa, drugą o historii chirurgii. Lektura tych pozycji stała się początkiem jej studiów medycznych. Okazją do zgłębiania zainteresowań medycznych było także towarzyszenie w wieku 14–18 lat matce-polożnej w wizytach domowych oraz uczestniczenie w odbieranych przez matkę porodach. Zetknęła się wtedy z prawdziwą rzeczywistością życia biednych kobiet, które stanowiły ponad połowę pacjentek matki. „Widziałam szlachetność w norach i podłość w pałacach — wspomniała — cnoty prostytutki i przywary tzw. szacownych kobiet” [3].

W wieku 18 lat podjęła decyzję zostania położną. Jej zawodowe aspiracje wywołały konflikt między rodzicami, gdyż matka nie zaakceptowała tej decyzji. W 1844 r. zaczęła ubiegać się o przyjęcie do Szkoły dla Położnych w Berlinie. Kandydatek było wiele, a przyjmowano tylko dwie osoby na rok. Były to żony lub wdowy po urzędnikach państwowych dążące do finansowej niezależności. Przez kilka lat zgłoszenie Zakrzewskiej odrzucano, przyjmując starsze zamężne kobiety. Dzięki pomocy najbardziej wpływowego lekarza w Berlinie, dr. Josepha Hermanna Schmidta, profesora położnictwa w uniwersytecie i w Szkole dla Położnych oraz dyrektora berlińskiego Królewskiego Szpitala Charite, a także protekcji samego króla, została przyjęta do szkoły.

Dr Schmidt chciał, aby zastąpiła go w przyszłości na stanowisku profesora w Szkole dla Położnych i została główną położną w szpitalu. Ta propozycja wzbudziła sprzeciw mężczyzn lekarzy i publiczną debatę na temat praw kobiet.

Po śmierci prof. Schmidta, gdy oficjalna opozycja przeciwko Zakrzewskiej ustąpiła, przejęła w wieku 22 lat obowiązki głównej położnej i profesora położnictwa. Funkcję tę sprawowała tylko 6 miesięcy, gdyż nie była w stanie jako kobieta wykonująca męski zawód sama stawić czoła oponentom.

Prof. Schmidt wpłynął znacząco na kształtowanie się tożsamości zawodowej oraz wartości, które przeniosła następnie na kontynent amerykański.

M. Zakrzewska postanowiła wyjechać do Ameryki, gdzie kobietom łatwiej było znaleźć pracę. W wieku 24 lat opuściła rodzinę, Prusy i pracę w położnictwie, aby szukać szans na karierę medyczną w Stanach Zjednoczonych. Opuszczenie kraju było wielkim dla niej poświęceniem, tym bardziej że praktykowała w instytucji należącej do medycznej elity Niemiec.

W Ameryce były już wówczas pierwsze kobiety lekarki. Należały do nich takie, które asystowały praktykującym lekarzom, jak np. Harriet Hunt w Bostonie, a także te praktykujące medycynę niekonwencjonalną (homeopatię czy podejście eklektyczne): Lidia Folger Flower, Sarah Adamson, Dolley czy Clemence Lozier.

Zakrzewska nie zadowoliliła się szkołą alternatywną ani asystowaniem innemu lekarzowi. Brała pod uwagę jedynie szkołę medycyny konwencjonalnej. Wcześniej Elizabeth Blackwell po ukończeniu Kolegium Medycznego Geneva w Nowym Yorku (Geneva Medical College in New York) jako pierwsza kobieta w USA uzyskała dyplom lekarza [6]. Jej siostra Emily uczęszczała do Kolegium Western Reverse w Cleveland (Western Reverse College in Cleveland).

Ważnym wydarzeniem było utworzenie Nowoangielskiego Żeńskiego Kolegium Medycznego w Bostonie (New England Female Medical College in Boston) kształcącego

kobiety w zawodzie położnej oraz Pensylwańskiego Żeńskiego Kolegium Medycznego w Filadelfii (Female Medical College of Pennsylvania in Philadelphia) zapewniającego wykształcenie zarówno mężczyznom, jak i kobietom [7]. Bez pieniędzy, przyjaciół i znajomości angielskiego M. Zakrzewska walczyła przez pierwszy rok o przetrwanie. Zarabiała robótkami z wełny na utrzymanie siebie i siostry. To przedsięwzięcie wyciągnęło ją z biedy oraz nauczyło prowadzenia małych interesów. Mimo podjętych wysiłków (listy polecające od wpływowych lekarzy z Berlina) cel zostania lekarką był trudny do zrealizowania. Nie miała wsparcia lekarzy amerykańskich, którzy ją zniechęcali. Zwróciła się wtedy po pomoc do kobiet.

Wiosną 1854 r. odwiedziła Dom dla Samotnych (Home for the Friendless). Przełożona pielęgniarek tego domu zorganizowała jej spotkanie z dr Elizabeth Blackwell, która w 1849 r. założyła mały ośrodek dla pacjentów dochodzących przeznaczony dla biednych kobiet i dzieci wschodniego Nowego Jorku. Spotkanie M. Zakrzewskiej i E. Blackwell dnia 15 maja 1854 r. okazało się bardzo owocne. Zakrzewska zaczęła pomagać w ośrodku, ale przede wszystkim została studentką E. Blackwell, ucząc się od niej języka angielskiego oraz medycyny.

Dzięki profesjonalnej pomocy Blackwell, M. Zakrzewska jesienią 1854 r. rozpoczęła oficjalne studia medyczne na wydziale lekarskim Western Reserve College. Przyjęcie do szkoły medycznej było punktem zwrotnym w jej życiu i pierwszym krokiem na drodze do tytułu lekarza [3, 13]. Dużą podporą była pomoc kobiet z Cleveland. Wsparcie finansowe oraz potrzebne książki uzyskała od Blackwell i innych kobiet z Domu dla Samotnych. Caroline Severance, przewodnicząca Fizjologicznego Towarzystwa Kobiet (Ladies Physiological Society) zapewniła jej darmowe zakwaterowanie i wyżywienie. Towarzystwo Medycznego Kształcenia Kobiet z Ohio (Ohio Female Medical Education Society), organizacja pomagająca kobietom zostać lekarzami, płaciło jej za wykłady. Doświadczenie i zaangażowanie Zakrzewskiej w wyrównanie szans kobiet w medycynie stało się w przyszłości kamieniem węgielnym w budowaniu szpitala w Nowej Anglii. Otworzyło jej także oczy na kwestię praw kobiet. Studiując w Cleveland medycynę, otrzymała jednocześnie wykształcenie w zakresie „cywilizacji amerykańskiej”. Jako studentka przeżyła najboleśniejszą stratę w swoim życiu — śmierć matki, która płynęła do córki statkiem w odwiedzinie [3].

Stopień dr. med. uzyskała w szkole lekarskiej w Bostonie w 1856 roku [4].

Po ukończeniu Western Reserve College M. Zakrzewska dołączyła do grupy kobiet, które jako pierwsze zajmowały się medycyną. Po powrocie do Nowego Jorku i otwarciu praktyki lekarskiej odczuła uprzedzenie ludzi

w stosunku do kobiet lekarek. Blackwell udostępniła jej tylną część swego domu. Dr William Channing, lekarz z Bostonu, odniósł się entuzjastycznie do pomysłu stworzenia kobiecego szpitala i zachęcił Zakrzewską do szukania finansowego wsparcia w Bostonie — „wylęgarni wszystkich reform”, gdzie panowała względna tolerancja wobec lekarek w porównaniu z Nowym Jorkiem i Cleveland.

W 1856 r. Zakrzewska pojechała do Bostonu, gdzie znalazła zainteresowanie swoim przedsięwzięciem. Jej przyjaciółmi zostali wpływowi działacze na rzecz zniesienia niewolnictwa i praw kobiet: Abby May, Lucy Goddard i Ednah Dow Cheney oraz mężczyźni: William Loyd Garrison i Samuel Sewall. Oni dostarczyli część środków na utworzenie szpitala w Nowej Anglii [8].

Dnia 1 maja 1857 r. M. Zakrzewska wraz z E. Blackwell za zebrane pieniądze otworzyły Nowojorską Izbę dla Kobiet i Dzieci (New York Infirmary for Women and Children). Zakrzewska pracowała w Izbie jako lekarz, kierownik, gosposia i nauczyciel. W czasie wizyty w Bostonie w 1859 r. przyjaciele zachętili ją do organizacji klinicznego wydziału Nowoangielskiego Żeńskiego Kolegium Medycznego. New England Female Medical College został założony przez wykładowcę fizjologii Samuela Gregory'ego. W swoich artykułach przekonywał, że tylko kobiety powinny asystować przy porodach. W 1848 r. otworzył Żeńskie Kolegium Medyczne, aby kształcić oficjalnie kobiety na położne.

Zakrzewska skorzystała z okazji zorganizowania swego własnego wydziału klinicznego w szkole Gregory'ego. Pełna wiary, że jest w stanie szkolić kobiety w zawodach medycznych, rozpoczęła pracę w Żeńskim Kolegium Medycznym. Gregory nie podzielał jej poglądów i wymagań. Te różnice były przyczyną konfliktu między nimi. Jej prośby o aparaturę kliniczną odrzucano z wrogością. Kobiety dyrektorki kolegium cierpiały pod autorytarnymi rządami Gregory'ego, ponieważ nie zgadzał się, by miały wpływ na interesy szkoły.

W 1862 r. Zakrzewska sfrustrowana brakiem autonomii i przeszkodami, jakie zaistniały w pracy klinicznej oraz niemożnością zachowania własnych standardów i wymagań zrezygnowała z Nowoangielskiego Żeńskiego Kolegium Medycznego w Bostonie. Razem z nią odeszli jej sprzymierzeńcy: Ednah Cheney, Abby May, William Lloyd Garrison i S.E. Sewall. Zakrzewska zachowała własną integralność zawodową i silne przekonanie na temat wysokich wymagań wobec kobiet w medycynie. Doświadczenia w szkole Gregory'ego wzmocniły wiarę Zakrzewskiej w znaczenie klinicznego szkolenia kobiet. Postanowiła zorganizować kształcenie studentek na solidnych podstawach, a więc uczyć je w szpitalach. Tym razem miała silne poparcie zwolenników kształcenia kobiet — George'a Williama Bonda, Ednah D. Cheney, Lucy Goddard.

Po zebraniu zasobów, mebli szpitalnych otworzyli Nowoangielski Szpital dla Kobiet i Dzieci. W przeciwieństwie do szkoły Gregory'ego w szpitalu Zakrzewskiej obowiązywały wymagania stawiane mężczyznom lekarzom. Instytucji tej poświęciła całe swoje życie. Jej prywatna praktyka i prywatne życie zająłaby się z pracą w szpitalu.

W pierwszych latach istnienia szpitala M. Zakrzewska wykorzystywała swą praktykę prywatną, by demonstrować zdolności kobiety do wykonywania zawodu lekarza. Dążyła do udowodnienia profesjonalistom i laikom, że kobieta posiada taką samą wytrzymałość fizyczną, co mężczyzna, tworząc w ten sposób podstawy do zyskania szacunku dla kobiet lekarek. Aby udowodnić swą wytrzymałość, Zakrzewska pomagała chorym w dzień i w nocy.

Nocne podróże do chorych były niezbędne, by rozwiać wątpliwości na temat możliwości wykonywania nocnej pracy przez kobiety. By podtrzymać zasady etykiety zawodowej i ukazać godność kobiety lekarza jako równą godności mężczyzny, kupiła używaną bryczkę i konia do wizyt domowych [9].

W 1860 r. M. Zakrzewska przeprowadziła się do Roxbury, gdzie kupiła dom, w którym zamieszkała z dwiema siostrami, niepełnosprawną przyjaciółką i rodziną niemieckiego radykała Karla Heinzena, wydawcy radykalnego czasopisma „Pioneer”, jednego z wiodących dziennikarzy niemiecko-amerykańskich.

Ośrodkiem życia M. Zakrzewskiej był jej szpital, który stanowił jej dumę i jej radość. Ponadto była autorką prac z zakresu położnictwa oraz książki *A practical illustration of Womens' right to labor* wydanej w Bostonie w 1869 roku [1, 10]. Do szpitala w Nowej Anglii wniosła swoją energię, zapał, mądrość i silną wiarę w kobiety lekarzy, wysokie wymagania wobec siebie i innych i głębokie współczucie wobec biednych kobiet.

Dzięki wiedzy i intuicji kilkadziesiąt lat przed epokowymi odkryciami Listera, Pasteura i Kocha stosowała zasady antyseptyki w swoim szpitalu, druga po Semmelweissie [11]. Zastosowanie nowatorskich w skali światowej zasad leczenia i walka z rozprzestrzenianiem się chorób zakaźnych wpłynęły na postęp medycyny. W jej szpitalu dr Anita E. Tyng uzyskała pozycję asystenta chirurga. W ten sposób po raz pierwszy kobieta w Ameryce rozpoczęła specjalizację w typowo męskiej dziedzinie [11]. W 1890 roku Zakrzewska świętowała z współpracownikami otwarcie nowego oddziału chirurgicznego. Jej współpracownicami były dr Emma Call i dr Emily Pope. Młode lekarki, jak Mary Hobart i Sarah Bond, wprowadziły szpital w wiek XX. Członkinią zarządu szpitala przez ponad 30 lat była Emma Butler.

Dr Maria E. Zakrzewska wpłynęła na życie wielu osób. Przez całe życie była wierna swoim zasadom, bez względu na konsekwencje. Młodszy lekarze szanowali ją,

choć często nie potrafili z nią współpracować i trudno im było ją zrozumieć [12].

Maria E. Zakrzewska zmarła dnia 12 maja 1902 roku w Bostonie, a właściwie w swojej willi w Jamaica Plain pod Bostonem. Pogrzb odbył się dn. 29 maja 1902 roku i zgromadził w bostońskiej Chickering Hall wszystkich lekarzy szpitala oraz jej przyjaciół. Prochy po kremacji spoczęły w Forest Hills Cemetery [7, 4].

Dokonania i prace M.E. Zakrzewskiej zapoczątkowały sukcesy kobiet w medycynie XX wieku. Ostatnie jej słowa przed śmiercią — „Nie mówię o sławie i nie sądzę, aby moje trudne nazwisko zostało zapamiętane. Ale idee, dla których pracowałam, nasiona, które tu i ówdzie starałam się zasiać, muszą przetrwać, rozprzestrzenić się i wydać owoce” — okazały się w przyszłości prorocze [3].

Piśmiennictwo:

1. Koźmiński S., *Słownik lekarzów polskich*, Warszawa 1888, 510.
2. Lyons A.S., Petrucelli R.J., *Medicine an Illustrated History*, Abradale Press, Harry N. Abrams. Inc., New York 1987, 569–570, w j. polskim: tłum. (z ang.) Stopa M., opr. nauk. Łyskanowski M., Wyd. Penta, Warszawa 1996.
3. Drachman V.G., *Hospital with a Heart. Women Doctor and the Paradox of Separatism at the New England Hospital 1862–1969*, Cornell University Press, New York 1984, 23–116.
4. Szarejko P., *Słownik lekarzy polskich XIX w.*, T. V, Dom Wyd. Bellona, Warszawa 2000, 537.
5. Colon A.R., *Women in the history of medicine*, George University, USA 2009, 11 July.
6. *Encyclopedia of Biography*, edited by C.S. Nicholls, Helicon, Oxford 1996, 100.
7. Wilson D.C., *Lone Woman. The Story of Elisabeth Blackwell*, Boston, Toronto 1970, 312–314, 349–403.
8. Freedman E., *Separatism as Strategy Female Institution Building and American Feminism*, w: *Jour. of Soc. Hist.* 1982, 1, 602–620.
9. Ross I., *Child of Destiny. The life story of first woman doctor*, Publisher Harper Brothers, New York, USA 1949, 188–283.
10. Zaorska B., *Pierwsze lekarki*, w: *Medycyna, Dydaktyka, Wychowanie* 1996, 1–2, 21–35.
11. Cioczek H., *Dr Maria E. Zakrzewska (1829–1902) — Pierwsza Dama amerykańskiej medycyny*, 84–123, Uniwersytet Medyczny, Lublin 2010, niepublikowana praca doktorska.
12. Rima D.A., *Women, health and medicine in America — a historical handbook*, Garland Publishing, INC New York, London 1990, 300.
13. Ławrowski A., *Polacy w dziejach Stanów Zjednoczonych*, Wyd. KAW, Warszawa 1977, 97.